
BALŠA DELIBAŠIĆ, GAZELA PUDAR DRAŠKO, IRENA FIKET,
*UNIVERZITET IZMEĐU MERITOKRATIJE I PATRIJARHATA:
ŽENE I MOĆ DELANJA*, BEOGRAD: INSTITUT ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU TEORIJU, 2018.

Marija Petrović

Balša Delibašić, Gazela Pudar Draško i Irena Fiket uredili su zbornik radova pod nazivom *Univerzitet između meritokratije i patrijarhata: žene i moć delanja*, čija je centralna tema moć delanja žena koje obavljaju rukovodeće funkcije na državnim univerzitetima u Srbiji. Kroz sedam poglavlja ovog izdanja autori, među kojima su, pored pomenutog trojca, i Jelena Čeriman, Đurđa Trajković i Kristina Rác, predstavljaju nam rezultate empirijskog istraživanja „Žene kao nositeljke promena u obrazovanju i nauci“. Studija istražuje da li među akademskim radnicama i radnicima koji su na rukovodećim pozicijama postoji svest o rodnoj neravnopravnosti unutar akademske i naučne zajednice i inicijativa za njeno prevazilaženje, odnosno da li postoji „feminističko liderstvo i potencijal za promene zatečenog stanja“. Istraživanje izneto u ovoj studiji direktno je podstaknuto istraživanjem uslova rada akademskih radnica u Srbiji, objavljenom u knjizi *Žongliranje*

između patrijarhata i prekarijata: Usklađivanje porodičnih i profesionalnih obaveza akademskih radnica, koju svesrdno preporučujem.

Publikaciju otvara vešto sročena *Uvodna reč*, koju potpisuje Potpredsednica Vlade i predsednica Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost Zorana Mihajlović, za kojom sledi uvodno razmatranje uredništva pod nazivom *Preko granica rodne neravnopravnosti u akademiji*. Tu je čitaocu data opšta teorijska podloga studije i kratak pregled ostalih celina.

U poglavljju *Metodologija istraživanja*, Jelena Čeriman nas bliže upoznaje sa načinom na koji je vođeno terensko

1 Čeriman Jelena, Irena Fiket, Kristina Rác (prir.), (2018), *Žongliranje između patrijarhata i prekarijata: usklađivanje porodičnih i profesionalnih obaveza akademskih radnica*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu; Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju.

istraživanje, pitanjima na koja su želeli da odgovore i poteškoćama sa kojima su se susretali. Intervjuisano je 56 osoba, 38 žena i 18 muškaraca koji obavljaju neku od rukovodećih funkcija na državnim univerzitetima u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu, Nišu i Novom Pazaru. Glavni izazovi pri sprovođenju ovog istraživanja ticali su se same regrutacije sagovornica i sagovornika. Odziv je bio slab, baze podataka na zvaničnim sajtovima fakulteta i nadležnog ministarstva neažurirane i nepotpune. Sve ovo dodatno je otežao mali broj žena na rukovodećim pozicijama na državnim univerzitetima u zemlji. Autorka skreće pažnju na posebno zanimljiv slučaj Univerziteta u Novom Pazaru, na kom čak 17 rukovodećih funkcija obavlja 7 muškaraca.

Ovo poglavlje se može čitati i kao svojevrsan dnevnik istraživača. Umesto monotonog nabranja i suvoparnog tehničkog jezika, na šta obično nailazimo pri čitanju opisa metodologije istraživanja, Čeriman tok istraživanja predstavlja kao uzbuđljivo putovanje istraživačkog tima. Upotrebom prvog lica i iskrenim opisom prepreka na koje su nailazili pri regrutaciji sagovornika i sagovornica, daje nam intiman uvid u svet terenskog istraživanja. Način na koji su ove prepreke savladali može biti vredan podatak u daljem razvoju metoda za izučavanje ovog „specifičnog dela populacije“.

Kroz naredno poglavlje, pod naslovom *Rodna ravnopravnost u oblasti akademskog rada: Normativni okvir*, Delibašić i Fiket pružaju iscrpan pregled dokumenata kojima je rodna ravnopravnost pravno regulisana unutar akademije ili bi barem trebalo da bude. Analiza normativnog okvira obuhvata krovna dokumenta Evropske unije koja se bave rodnom ravnopravnošću unutar akademije, Nacionalne strategije i akcione planove,

zakone i podzakonska akta Republike Srbije, kao i pravna akta pomenuatih univerziteta. Zaključak je da u domaćem normativnom okviru izostaje značaj rodne ravnopravnosti, čime se „otvara prostor za kreiranje rodne nejednakosti unutar sistema akademskog rada“. Posebno vredan deo ovog poglavlja je spisak svih relevantnih pravih dokumenata, dat na kraju poglavlja, kao i linkovi putem kojih im se može pristupiti. Ovaj spisak će zasigurno koristiti svakome ko želi da se bliže upozna sa evropskim i nacionalnim normativnim okvirom kojima se uređuje pitanje rodne ravnopravnosti unutar akademskog rada.

U naredna tri poglavlja dati su rezultati ovog istraživanja. Svako od poglavlja počinje predočavanjem teorijskog okvira na osnovu kog se odgovori sagovornica i sagovornika tumače, a završava sumiranjem zaključaka analize i spiskom korišćene literature. Pažljivo odabrani delovi intervjua su sistematično grupisani. Komentari koji ih prate bitki su i jasni. Ovo čitaocu omogućava da lako prati tok cele studije i zaključke autora smesti u odgovarajući referentni okvir.

Poglavlje slikovito nazvano *Nema veze, mogu sve sama: Usklađivanje poslovnih i porodičnih obaveza akademskih radnika i radnica i raspodela poslova u njihovim domaćinstvima*, čije su autorke Irena Fiket i Đurđa Trajković, tematizuje isprepletenost profesionalnog života i porodičnih obaveza. Pretpostavka od koje kreću je da ovo nisu autonomne, već duboko povezane sfere života. Pitanje na koje pokušavaju da odgovore ovim poglavljem je: „Da li postoje specifični uslovi organizacije porodičnog života koji su pogodniji za razvoj akademske karijere žena tj. koji omogućavaju postizanje rodne ravnopravnosti u profesionalnoj sferi?“ Odgovori sagovornica

i sagovornika, kao i zaključci koje autorke iz njih izvlače ne mogu se opisati nikako drugačije nego kao tužni. Profesionalni uspeh, visok stepen obrazovanja i veća materijalna sredstva nisu doveli do ravnopravnije raspodele obaveza u domaćinstvu. Fleksibilno radno vreme (koje u slučaju akademskih radnica i radnika podrazumeva relativno samostalno organizovanje poslovnih obaveza, kao i mogućnost da barem deo tih obaveza izvršavaju od kuće), često se predstavlja kao veoma pogodno za usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza. Istraživanje pokazuje da ono to i jeste za muškarce iz ispitanog uzorka. Sagovornici navode da nemaju većih problema da usklade profesionalne i porodične obaveze - posebno oni sagovornici koji gotovo uopšte ne učestvuju u kućnim poslovima. Za žene iz uzorka situacija je značajno drugačija. One mnogo teže uspostavljaju ravnotežu između ove dve sfere, jer pored toga što rade veći deo posla u domaćinstvu, one su i glavne organizatorke tog rada. Jedan deo sagovornica stavlja sebe u ulogu „super žene“, koju najlepše oslikava sledeći isečak: „Ja sam multitasking osoba (...) sve oko kuće sam preuzela na sebe (...) nema tog praznog hoda, samo ću da sednem ili nešto (...) znam da sve moram da završim.“ Drugi deo se kritički odnosi prema ovakvom modelu i iskreno priznaje da ne mogu sve da postignu same, već im je neophodna pomoć. Tu podršku, ipak, niti traže, niti očekuju, od svojih partnera, već se za pomoć obraćaju široj porodici ili prijateljima.

Sledeće poglavlje, naslovljeno *Žene u muškom svetu: Rodna određenost rukovodilačkih strategija u nauci*, pokazuje nam da sagovornice nisu dodatno opterećene samo većim obimom porodičnih obaveza, ta dodatna opterećenost prenosi se i na poslovnu sferu.

Paradoksalno, od njih se istovremeno očekuje da ispoljavaju i osobine koje se tradicionalno pripisuju muškarcima i one koje se tradicionalno smatraju „ženskim“. Tradicionalno maskuline osobine, kao što su borbenost, kompetitivnost i spremnost za konfrontaciju uzete su kao one koje svaki dobar rukovodilac treba da ima. Pored ovih, od žena na rukovodećim pozicijama se očekuje i da na sebe preuzmu više organizacionog i administrativnog posla u odnosu na svoje muške kolege, kao i da posreduju u konfliktima koji postoje u kolektivu.

Kada je reč o tome na koji su način razvijali svoje karijere, sagovornici svoje visoke pozicije objašnjavaju pozivanjem na proceduralnost, demokraciju i meritokratiju. Pažljivom analizom materijala, Rácz, pak, zaključuje da bitnu ulogu u karijernom napredovanju igraju i neformalne prakse i mreže koje sagovornice i sagovornici grade. Institucija „štićenstva“, kojom se ističe neformalna moć starijih, prisutna je gotovo isključivo kod muških ispitanika. Autorka ovo ne naglašava eksplicitno, ali je na osnovu predočenih odgovora, kao i statistika, lako zaključiti da su i „stariji“, odnosno oni koji pružaju zaštitu, gotovo isključivo muškarci. Ovakav odnos, jedna od sagovornica opisala je rečima „Mislim da je kod nas to nakrivo posađeno, to nije iskrena podrška, to je odnos gospodar-rob“. Kako ženama ovakav vid povezivanja nije dostupan, one su sklonije da se povezuju horizontalno, sa kolegama i kolegamicama koji su u njihovom rangu. To čini da imaju manju predispoziciju da dobiju formalnu i neformalnu podršku onih na višim pozicijama. Kristina Rácz nam u ovom poglavlju pokazuje da su, iako sagovornici i sagovornice negiraju rodnu dimenziju ili je barem stavljaju u drugi plan, strategije koje

primenjuju, kao i očekivanja koja kolektiv od njih ima, umnogome rodno određena i to na način da su „pravila igre povoljnija za muškarce“.

U poglavlju *Formalne i neformalne prakse u akademiji: Rodna (ne)umrežavanja*, Jelena Čeriman i Gazela Pudar Draško dublje analiziraju načine na koji se akademski radnici i radnice međusobno povezuju. Zaključci ove analize su poražavajući, možda i više nego zaključci prethodne dve. Homofilno ponašanje, odnosno međusobna podrška muškaraca kroz građenje neformalnih mreža dodatno otežavaju „vertikalnu pokretljivost žena u sistemu visokog obrazovanja“. Patrijarhalni obrazac prema koje je osnovna uloga žene da bude majka, nije nešto prema čemu sagovornice i sagovornici iskazuju negativan stav, već ga (sa izuzetkom jedne sagovornice) uzimaju kao nepromenljivu datost. Iako se slažu da roditeljstvo stavlja žene u posebno nepovoljan položaj, oni ne prepoznaju institucionalizovane mehanizme podrške ženama, niti vide mogućnost promene.

Poslednje poglavlje, *Umesto zaključka*, veoma jezgrovito predstavlja sve zaključke ove studije. Na tri kratke strane Čeriman i Delibašić sumiraju od čega se u istraživanju krenulo i do kakvih se rezultata došlo. Ovo poglavlje može se čitati kao rezime cele studije.

Bez uvijanja i ulepšavanja stvarnosti, publikacija *Univerzitet između meritokratije i patrijarhata*: žene i moć delanja ukazuje nam na privatne i poslovne nejednakosti sa kojima se akademske radnice svakodnevno suočavaju. Dobro postavljenim istraživanjem i preciznim uvidima, autori ruše iluziju o akademiji kao oazi meritokratije i jednakosti. Ovome u prilog govori i razočaravajuć odgovor na centralno pitanje studije. Ne samo da

sagovornici i sagovornice nemaju nikakvu inicijativu za promenu postojeće situacije, velika većina postojeću situaciju ne smatra uopšte problematičnom. Oni problem rodne nejednakosti shvataju kao problem pojedinca, pokazujući gotovo potpuno odsustvo svesti o činjenici da je rodna neravnopravnost strukturalni problem, od kog ni akademija nije pošteđena. Iako živopisni, delovi intervjua koji su nam dati u ovoj publikaciji ne kazuju ništa što već nismo negde čuli. To su razgovori koje gotovo svakodnevno vodimo sa kolegicama na hodniku, kada komentarišemo kako nam je na poslu, sa drugaricama kada se žalimo na naše partnere. Zato je možda i lako smetnuti sa uma da patrijarhat nije individualni problem svake od nas. Ova publikacija nas podseća da je rodna neravnopravnost sistemska stvar, koja se samo sistemski može rešavati.

Publikacija je jasno strukturirana i pisana jednostavnim jezikom, što je čini prijemčivom za najširi krug čitalaca. Ovo, pak, ne treba da zavara čitaoca da je publikacija laka za čitanje. Uprkos ležernom stilu (ili možda baš zahvaljujući tome) knjiga pred čitaoca stavlja ogoljenu istinu o sveprisutnosti patrijarhata, čijih stega nisu oslobođene ni najobrazovanije žene našeg društva. Ako se akademske radnice koje su (barem formalno) na pozicijama moći svakodnevno suočavaju sa ovakvim preprekama, opravdano je pretpostaviti da je u drugim sferama društva samo još gore.²

Kao kontrateg sumornim zaključcima ove studije, autor i autorke na kraju publikacije nude spisak vrlo konkretnih mera koje bi mogle da pomognu akademskim radnicama da

2 Autorke i autor jasno naglašavaju da ispitani uzorak nije reprezentativan za celu populaciju.

se uspješnije izbore sa barijerama koje patrijarhalno ustrojeni akademski sistem pred njih postavlja. Potpredsjednica Vlade i predsjednica Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost

istakla je u *Uvodnoj reči* da će rezultati ove studije biti od koristi pri kreiranju javnih politika u oblasti rodne ravnopravnosti. Nadam se da će zaista tako i biti.